

MIRKO MARKOVIĆ
Zagreb

ZNAČENJE GLAVAČEVA ZEMLJOVIDA
HRVATSKE KAO
POVIJESNO-ZEMLJOPISNOG DOKUMENTA

*BEDEUTUNG DER LANDKARTE KROATIENS VON GLAVAČ ALS
GESCHICHTLICH-GEOGRAPHISCHES DOKUMENT*

Im Text wird die Landkarte Kroatiens von Glavač als ein historisch-geographisches Dokument argumentiert und bedeutungsvoll dargestellt. Der Autor beweist, das es sich um eine Landkarte handelt, die nicht nur eine inhaltsbezogene, sondern auch eine weiterführende kultur-historische Analyse verdient.

Nakon što smo prikazali vrijeme u kojem je živio i djelovao Stjepan Glavač i pošto smo upoznali njegov zemljovid zapadne Hrvatske iz 1673. godine, moramo se zapitati u čemu se zapravo sastoji značenje tog kartografskog djela. Očito se radi o zemljovidu koji zaslužuje ne samo uobičajenu sadržajnu već i daleko širu kulturno-povijesnu analizu. Neke naglaske u tom pogledu dali su već neki autori ove edicije, pa će stoga moj zadatak biti znatno olakšan.

U razvoju hrvatske kartografije nisu sudjelovali samo kartografski stručnjaci iz stranih europskih zemalja. Među njima bilo je i kartografskih djelatnika koji su bili naši zemljaci. Sjetimo se samo onih najzaslužnijih. Petar Kopic iz prve polovice 16. stoljeća poznat je kao autor prvog poznatog regionalnog zemljovida Istre, koji je kasnije objavljen u znamenitom Ortelijevu atlasu i polučio najširi interes kulturne Europe.¹ Šibenčani Martin Kolunić i Božo Bonifačić izradili su u drugoj polovini 16. stoljeća regionalne zemljovide okolice Zadra i Šibenika, upozorivši tadašnju Europu na svoj zavičaj i na opasnost koja tom kraju prijete od osmanlijskih osvajača.² Dubrovčanin Vicko Volčić poznat je kao sastavljač pomorskih karata Sredozemlja, a među kartama ove vrste posebno se ističe njegov pomorski portulan Jadrana, koji svojim izgledom i sadržajem nimalo ne zaostaje za sličnim kartografskim djelima

16. stoljeća.³ Zatim je važno spomenuti Ivana Klobučarića, rodom s otoka Krka, redovnika iz augustinskog samostana na Rijeci. On je početkom 17. stoljeća obišao dobar dio zapadne Hrvatske i tom prilikom izradio nekoliko stotina topografskih skica koje se danas čuvaju u Zemaljskom arhivu u Grazu. Za Klobučarića se može reći da je bio prije Glavača prvi hrvatski kartograf koji je svoje topografske skice izrađivao na terenu pomoću kompasa.⁴ Strani istraživači koji su dosad pisali o hrvatskim kartografima 16. i 17. stoljeća redovito su zaboravljali naglasiti da su oni podrijetlom Hrvati. Oni su u svojim priložima isticali manje važne pojedinosti iz njihova života i rada. To je donekle i razumljivo. Hrvati dosad nisu pokazivali veći interes za svoje zaslužne djelatnike na području kartografije, a stranci pak nisu osjećali potrebu da ih u pogledu njihove nacionalne pripadnosti jasno opredijele, jer to nije bilo u interesu njihova rada. Danas, kada Hrvati imaju svoju samostalnu državu, prilike se poboljšavaju jer se širi krug povjesničara naše znanosti koji daju sve bolje i objektivnije priloge. Sve to, dakako, vrijedi i za Varaždince Stjepana Glavača i njegovu veliku kartu zapadne Hrvatske iz 1673. godine.⁵

Već je ranije u ovoj ediciji naglašeno da je Glavačeva karta zapadne Hrvatske nastala u vremenu kada je naša zemlja proživljavala teške, upravo sudbonosne dane u pogledu svoje opstojnosti. U drugoj polovici 17. stoljeća od nekadašnje Kraljevine Hrvatske ostali su od strane Turaka neosvojeni samo ostaci njezinih ostataka. Do toga vremena osmanlijski osvajači okupirali su Slavoniju do rijeke Česme. Pod njihovu vlast pali su svi središnji dijelovi Hrvatske s obiju strana rijeke Une. Granica između slobodne i turske Hrvatske povijala se oko Plitvičkih jezera, Gacke, Velebita i po dalmatinskoj Zagori. Valja naglasiti da se Turci u Hrvatskoj, kao i po čitavoj jugoistočnoj Europi, nisu osjećali osvajačima ili agresorima, već su svoju državu smatrali velikom vojnom silom svoga vremena koja ima pravo da mijenja državne granice tadašnje Europe. To je bila politička logika toga vremena koja se, uostalom kao i danas, nije izmijenila u krugu velikih svjetskih sila. Treba priznati da su Turci do 17. stoljeća bili uspješni vojni stratezi. Znali su dobro procjenjivati u kom pravcu trebaju usmjeravati glavninu snaga svoje velike vojske. Činili su sve to intuitivno, uglavnom posredstvom procjena koje su dobivali od svojih ljudi koji su poznavali krajeve koji su ih zanimali. Do sredine 17. stoljeća moć turske vojske počela je slabiti zbog nezadovoljstva njezinih pripadnika. Zbog toga je turskoj vojsci bio potreban novi rat, i to ne neki manji, lokalni, već jedan širih razmjera da dokaže svoju premoć pred ostalim europskim vojskama. Turski vojskovođe odabrali su za cilj novoga rata osvajanje Beča, znajući da u koliko ova carska prijestolnica padne u turske ruke, da će se dokopati bogata plijena i da će za neko vrijeme umiriti vlastite nezadovoljnike. Hrvatska je u to doba također bila u središtu turskih ratničkih interesa. Hrvati su sredinom 17. stoljeća zaustavili turske prodore prema zapadu pred Karlovcem, no Turci su tu čekali samo prvu priliku da ovu bojišnicu pomaknu dalje prema zapadu.

Pad Karlovca u turske ruke značio bi presjecanje Hrvatske na njezin kontinentalni i primorski dio, što bi značilo njezino daljnje slabljenje i konačno njezino nestajanje. Austrijska vojska u to doba nije mogla u postojećim okolnostima pružiti Hrvatskoj veću zaštitu jer je bila zauzeta pripremama za obranu Beča. Zbog toga je Hrvatska ostala prepuštena organizaciji svoje obrane bez pomoći sa strane. Snaga i moć turske vojske, iako u opadanju, bila je pred hrvatskom vojskom u velikoj prednosti, osobito u brojčanim odnosima boraca. Zbog toga su hrvatski vojskovođe imali tešku zadaću da tu prednost turske vojske što više umanje. U tom pogledu Hrvati su znalački zapazili da turska strana u svojim osvajačkim nastupima ne koristi tekovine suvremene europske kartografije. Turci ni u to doba nisu bili zainteresirani za kartografska izučavanja i prikazivanja zemljišta. U drugoj polovici 17. stoljeća daleko su zaostajali za zapadnom Europom. To se očitovalo i u tadašnjoj turskoj strategiji. Turci, međutim, taj svoj nedostatak nisu primjećivali. Oni su smatrali da i u buduću mogu ratovati bez pripomoći kartografije, uzdajući se u vrijednost svojih tradicionalnih provodiča. Dakako da takvi provodiči nisu mogli nadomjestiti novije vojne zemljovide, napose ne prilikom donošenja većih strategijskih odluka. Hrvatska strana brzo je spoznala prednosti svoje obrane upravo u tom pogledu. Trebalo je, dakle, što prije sastaviti preglednu kartu Hrvatske u što krupnijem mjerilu koja bi bila u stanju pripomoći obrani zemlje. Austrijski vojni topografi iz Karlovca nisu bili u stanju izraditi takvu kartu jer nisu poznavali jezik Hrvata i njihovu toponimiju. Zato je bilo potrebno pronaći domaćeg kartografskog stručnjaka koji je bio u stanju izvesti preglednu kartu Hrvatske u krupnijem razmjeru.

Kada je svima postalo jasno da se Turci spremaju na osvajanje Beča, staleži u hrvatskom Saboru počeli su otvoreno zahtijevati da se obrana hrvatske modernizira i pojača. Tada se izašlo s idejom da se izradi nova karta Hrvatske koja bi mogla poslužiti i hrvatskoj vojsci pri obrani zemlje. Takva karta nij se mogla sastaviti uz pripomoć postojećih zemljovida Hrvatske. Da se u to uvjerimo, dovoljno je pogledati na postojeće karte 16. i prve polovine 17. stoljeća.⁶ Sve su one bile sastavljene bez topografskog upoznavanja zemljišta, pa su suvremenim korisnicima mogle pružiti samo grubu sliku Hrvatske koja nije mogla naći primjenu u praksi. Trebalo je, dakle, sastaviti moderniji zemljovid Hrvatske načinjen na temelju snimanja terena. Takav zemljovid trebalo je izraditi čim prije, ali ipak uz ulog rada koji je garantirao željenu točnost. Stoga je bilo potrebno naći kartografskog stručnjaka koji je poznao topografski rad i koji je taj posao znao obavljati brzo i solidno. Uz to, on je morao poznavati i hrvatski jezik i bilježiti lokalnu toponimiju u suradnji s domaćim stanovništvom. Kako se u redovima austrijskih vojnih topografa nije mogao pronaći takav stručnjak, pala je odluka da se on pronađe u redovima hrvatskih intelektualaca. Naime, do toga vremena školovano je po europskim sveučilištima dosta domaćih intelektualaca, napose među hrvatskim

svećenstvom, redovnicima i plemićima. Tadašnji zagrebački biskup Martin Borković, kao visoko obrazovani pripadnik pavlinskoga reda, dao je prijedlog da se za izradu nove karte Hrvatske uzme isusovac Stjepan Glavač, koga je on osobno poznavao kao vrsnog matematičara i crtača. Taj prijedlog uzbudio je prihvaćen i tako je Glavač postao zemaljski kartograf koji je topografski rad obavljao uz suglasnost državnih i vojnih vlasti.⁷

Kako je Glavač kartografirao zapadnu Hrvatsku, opisano je u prethodnim poglavljima. Najviše podataka o tome nalazimo u njegovoj posveti, na samom zemljovidu, upućenoj zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću.⁸ Iz teksta ove posvete razabire se da je biskup Borković bio ne samo inicijator već i pokretač rada na sastavljanju toga zemljovida. Kada su topografski obilasci terena bili zaključeni, izradio je Glavač kartografsku sintezu. Suvremenici te karte sigurno su spoznali da je ona epohalno djelo svoga vremena jer dotad Hrvati nisu posjedovali tako dobar zemljovid svoje zemlje. Prva reakcija naše kulturne javnosti nakon objavljivanja toga zemljovida nije poznata, a tu okolnost valja sigurno povezati s činjenicom da Glavačeva karta nije puštena u slobodnu prodaju. U protivnom slučaju ona bi sigurno bila poznata u više istisaka. Samo jedan njezin poznati primjerak kao da govori da ona nije nikad bila pristupačna široj hrvatskoj javnosti. Vjerojatno su vojne vlasti ograničile njezinu nakladu u svega nekoliko istisaka. Činjenica da poznati primjerak Glavačeve karte potječe iz ostavštine Valvasorove grafičke zbirke dopušta mogućnost da je ona i tiskana u Valvasorovoj tiskari u Vagenspergu. Na karti nema podatka o mjestu njezina tiskanja, već samo o godini izlaženja. Iz Pruske državne biblioteke u Berlinu poznata je kopija Glavačeve karte koju je izradio mladi hrvatski časnik Antun Belavić.⁹ Na toj kopiji nema Glavačeve posvete biskupu Borkoviću, a umjesto nje Belavić je zabilježio napomenu da je izvornik "ponovno pronađen, pa iako je bio oštećen, odlučeno je da se on ponovno precrta". Za to je bio zaslužan grof Aleksandar Patačić od Zajezde. On je taj poticaj učinio "zbog potreba vremena" koje su nastale 1734. godine prilikom reorganizacije Hrvatske vojne krajine. Iz tog se može zaključiti da je Glavačeva karta i prije 260 godina bila izuzetno rijetka. Primjerak iz Valvasorove grafičke zbirke kupio je svojevremeno zagrebački biskup Aleksandar Mikulić zajedno s Valvasorovom bibliotekom. Na tom primjerku, na njezinu gornjem dijelu, nalazi se povećća mrlja, koje je u kasnije objavljenim faksimilima otklonjena.¹⁰

Činjenica da je Glavačeva karta poznata samo prema unikatnom primjerku iz Valvasorove grafičke zbirke objašnjava nam danas mnoge okolnosti njezina nastanka i njezine daljnje sudbine. Ako je ona doista tiskana u Vagenspergu kod Valvasora, čudno je da je Valvasor posjedovao samo jedan primjerak svoga tiskotvora. Ako je pak tiskana u Grazu ili Celovcu, gdje je Glavač u to doba službovao kao profesor iz matematike, onda je još čudnije da se u spomenutim gradovima nije sačuvao još koji primjerak toga djela. Sve to kao

da govori da je Glavačeva karta tiskana u čudnim okolnostima. Njezina pojava mora da je zbunila austrijske vojne krugove u Beču i Karlovcu, pa iako im je do takve karte bilo i te kako stalo, bit će da ju je zapovjedništvo Vojne krajine isključilo iz javne upotrebe. To znači da je njezina naklada bila izuzetno mala, ili u slučaju da je bila otisnuta u nekoliko stotina primjeraka, većina te naklade bila je spaljena. Vjerojatno je za vojne potrebe ostavljeno samo nekoliko primjeraka, koji su se kasnije zagubili, osim onoga koji je pronađen u Valvasorovoj ostavštini. Danas možemo samo tako objasniti izuzetnu rijetkost ove karte. Time jedini poznati primjerak iz Zagreba dobiva na izuzetnoj vrijednosti i zaslužuje da ga se čuva kao prvorazredni nacionalni spomenik ove vrste. To je razlog da ovo unikatno djelo iz naše kulturne prošlosti objavljujemo u priloženom faksimilu u njegovoj naravnoj veličini i da ga popraćujemo komentarima mjerodavnih stručnjaka. Tko danas samo i letimično pogleda Glavačevu kartu, osvjedočit će se da je ona doista epohalno kartografsko djelo svoga vremena. Ona se u svakom pogledu razlikuje od ranijih zemljovida Hrvatske. Bio je to zemljovid koji je mogao imati široku primjenu među svojim suvremenicima. Turci također nisu poznavali Glavačevu kartu jer je ona dugo vremena čuvana u najvećoj tajnosti. Zbog toga je svoju primjenu našla samo u vojnim krugovima za koje je i sastavljena.

Iz sadržaja Glavačeva zemljovida vide se danas mnoge pojedinosti koje mogu poslužiti u tumačenju ondašnjih prilika na predočenom terenu. Doista je prava šteta što naši znanstvenici nisu dosad ovaj zemljovid bolje poznavali i što se s njim nisu više koristili prilikom svojih istraživanja. Naime, sadržaj toga zemljovida prepun je dragocjenih informacija koje oslikavaju teške prilike u Hrvatskoj drug polovine 17. stoljeća. Iz Glavačeva zemljovida zorno se vidi kako su sela uz tadašnju hrvatsko-tursku granicu bila opustošena i kako su Hrvati starosjedioci s obiju strana rijeke Une morali bježati iz svoga mnostoljetnog zavičaja. Kasnije su Turci na ovo tlo naselili pravoslavne Vlahe iz Peštera, Sjenice i Staroga Vlaha. Ti Vlasi, zbog svoje vjeroispovijesti i zbog promidžbe Srpske pravoslavne crkve, usvojili su do početka 19. stoljeća srpsko nacionalno osjećanje. Prije toga vremena svi povijesni dokumenti posvjedočuju da su tu živjeli isključivo Vlasi i da tu nikad ranije nisu obitavali etnički Srbi.¹¹ Takvo stanje registrirano je na Glavačevoj karti jasno i slikovito. Na više mjesta označena su na njoj imena starih hrvatskih naselja s napomenom da su sada pusta i nenaseljena. Isto tako zabilježene su i stare katoličke crkve koje su Turci porušili i kasnije se više nikad nisu obnovile. Tko želi studirati migracije Hrvata u 17. stoljeću i ranije, tome će Glavačeva karta morati biti osnovno pomoćno sredstvo za izučavanje ove problematike, jer pisani dokumenti o tome ne pružaju tako jasne i precizne informacije. Na Glavačevoj karti registrirana je najkritičnija faza hrvatske prošlosti, kada su hrvatski krajevi s obiju strana rijeke Une ostali bez starosjedilačkog stanovništva. Kada su Turci, nakon poraza pod Bečom 1683. godine, bili pris-

iljeni na povlačenje, otišli su oni iz Slavonije, Like, Krbave i jednoga dijela dalmatinske Zagore. Tada su spomenuti dijelovi Hrvatske iznova naseljeni pravoslavnim izbjeglicama iz turske Bosne. Zbog svega toga Glavačev zemljovid sadržajno je bogat, zanimljiv i vjerodostojan kartografski dokument svoga vremena. Tko zna gledati i proučavati stare zemljovide, moći će studijem ove karte naći prave odgovore na mnoga pitanja kojih nema u pisanim ispravama toga vremena.

Već smo ranije utvrdili da je Glavačev zemljovid imao časnu zadaću da pomogne obraniti opstojnost naše domovine u 17. stoljeću. Zbog toga i s te strane zaslužuje sveopću pozornost. Danas kada Hrvati imaju svoju državu, Glavačev zemljovid zaslužuje i interes međunarodne javnosti. Na tom zemljovidu moguće je pratiti kako je izgledala hrvatsko-turska granica 1673. godine i kako se Hrvatska do toga vremena stalno smanjivala da su od nje ostali samo ostaci njezinih ostataka. Tu činjenicu zapadna Europa nikad nije dovoljno upoznala ni ispravno uvažavala. Hrvatska je za obranu kršćanske Europe davala goleme ljudske žrtve i dijelove svoga teritorija. Dok su se po zapadnoj Europi podizali gradovi sa sjajnim građevinama, na hrvatsko-turskoj granici palile su se kuće siromašnih hrvatskih seljaka koji su konačno sa svoga vjekovnog ognjišta morali bježati samo da spase goli život. Tu tešku i okrutnu stvarnost zapadnoeuropski svijet današnjice posve je zaboravio. Vrijeme je učinilo svoje. Hrvatska je i onda, kao i danas, stajala na razmeđu europskog Istoka i Zapada braneći krvlju svoga naroda stečevine kršćanske Europe. Na Glavačevoj karti sve se to može nedvosmisleno registrirati. Zato nam je ona danas nacionalni spomenik prvoga reda koji daleko nadilazi njegovo značenje u povijesnoj kartografiji. Zbog toga je ona specifičan i jedinstven dokument svoga vremena. Ona je uistinu prvi kartografski prikaz Hrvatske u krupnijem razmjeru, ali je i pored toga prvi kartografski dokument koji pokazuje kako je stara Hrvatska spala na svoje današnje granice. Unakažene granice Hrvatske iz Glavačeva vremena velike europske sile, prilikom sklapanja Karlovačkog mira, jednostavno su prihvatile kao postojeću činjenicu i nitko se nije sjetio reći agresoru da povrati

Hrvatskoj okupirane zemlje. Zbog toga Glavačev zemljovid asocira na mnoge nepravde načinjene tijekom prošlosti malim narodima koje nikad kasnije nisu ispravljene. Zato tko zna promatrati Glavačevu kartu, moći će iz nje mnogo toga zapaziti i naučiti.

SAŽETAK

Zemljovid Stjepana Glavača prva je tiskana karta dijela Hrvatske koju Turci do 1673. godine nisu uspjeli okupirati. Stoga taj zemljovid jasno pokazuje koliko se Hrvatska do toga vremena smanjila. Osim toga, Glavač je svojim suvremenicima dao zemljovid kakav do toga vremena nisu imali koji je mogao imati široku primjenu za civilne i vojne potrebe. Osim zemljopisnog sadržaja, na njoj je zabilježeno i dosta informacija koje oslikavaju teško stanje u zapadnoj Hrvatskoj tijekom druge polovine 17. stoljeća. Na karti se razabire kako su tadašnja naselja uz hrvatsko-tursku granicu bila opustošena i kako je tamošnji narod, pred agresorom, morao bježati prema zapadu samo da spasi goli život. Kasnije su Turci na osvojeno hrvatsko tlo naselili pravoslavne Vlahe iz Peštera, Sjenice i Staroga Vlaha koji su kasnije, posredstvom Srpske pravoslavne crkve, usvojili srpsko nacionalno osjećanje. Prije toga vremena na stotine poznatih dokumenata posvjedočuje da tu nikad ranije nije živjelo etničko srpsko stanovništvo. Na Glavačevoj karti označeni su mnogi krajevi oko rijeke Une s napomenom da su opustjeli i s oznakama da su kuće u nekadašnjim selima porušene. Isto tako označene su i ruševine starih katoličkih crkava koje se nikad kasnije nisu obnovile. Iz toga proizlazi da je na Glavačevoj karti registrirano kritično razdoblje hrvatske prošlost, kada je Hrvatskoj prijetilo da nestane s pozornice tadašnje kršćanske Europe.

Zbog toga Glavačev zemljovid zaslužuje i interes šire europske javnosti. Danas, kada Hrvati imaju svoju samostalnu državu, strani svijet može zorno vidjeti dokud je sredinom 17. stoljeća dopirala osmanlijska granica prema zapadu. Do 1673. godine Hrvatska se toliko smanjila da su od nje ostali samo ostaci njezinih ostataka. Tu činjenicu zapadna Europa nikad nije dovoljno razumjela ni uvažavala. Hrvatska je za obranu kršćanske Europe dala brojne žrtve i velike dijelove svog teritorija. I dok su se širom zapadne Europe gradile sjajne građevine i dok je miran život njezinih građana omogućavao svekoliki gospodarski napredak, na hrvatsko-turskoj granici stalno se ratovalo. Hrvatska je i onda, slično kao i danas, stajala na razmeđu europskog Zapada i Istoka. A to se upravo sjajno vidi na Glavačevoj karti. Zbog toga ona ima karakter hrvatskog nacionalnog spomenika koji daleko nadvisuje njezino značenje u razvoju povijesne kartografije. Unakažene granice Hrvatske krajem 17. stoljeća velike europske sile prihvatile su kao punovažeće, a da nitko nije agresoru ni spomenuo da mora povratiti ono što je silom oduzeo. Stoga Glavačeva karta potiče brojna pitanja svoga vremena, dajući pri tom i mnoge odgovore iz hrvatske i europske prošlosti toga vremena. Ta pitanja nisu samo povijesnog karaktera, već su ona usko povezana i s brojnim posljedicama koje se ogledaju sve do naših dana. Prema tome, značenje Glavačeva zemljovida Hrvatske treba promatrati u širokom kontekstu europske povijesti jer ona to svojim sadržajem i zaslužuje.

SUMMARY

The geographic map of Croatia, made by Stjepan Glavač, is very important because it shows Croatia in a hard time's period of her past, when a possibility appeared for Croatia to vanish from the circle of the Cristian Europe. Today, after the

Croatians reconstructed their old independent state, it is recommendable to repete where to in the second half of the 17th century the Turkish border toward the west ran. It was the period when Croatia was so small, that it was told she was only a

remain of her remains. Because of that, the map made by Glavač represents a Croatian graphical monument and is much more important than we think at the first sight within the common history of cartography. Further, Glavač's map is a cause of numerous

questions about the times of its origin. These questions are'nt only connected with history, but they dive deeply into the political constelation of Europe in those days, so their tracks up to today can be followed. At the end the author recommends that

Glavač's map should be investigated not only within the wide context of Croatian political history, but also of common political life of central and southeastern Europe in the second half of the 17th century.

BILJEŠKE

1. Usp. *Degrassi A.*, Di Pietro Coppo e delle sue opere, Archeografo Triestino, ser. 3, vol. 11, Trieste 1924, 321-287. - U novije vrijeme objavili su o Petru Kopicu i njegovim kartografskim dijelima opsežnu monografiju L. Lago i C. Rosi, Pietro Coppo le "Tabule", Trieste 1986, 2 vol.
2. Naslov karte Martina Kolunića glasi: "Il vero Rittrato da Zara et di Sebenico co diligenza Ridotte in Questa forma acomodita dei lettori si come si ritrovano al presente del anno MDLXX da Martino Rota Sebecan". O životu i radu M. Kolunića usp. *L. Donati*, Martino Rota, Archivio storico per la Dalmazia, vol. 2, Roma 1927; zatim *N. Žic*, Martin Rota Kolunić kao kartograf, Jadranska straža, br. 6, Split 1933. - O kartografskim djelima Bože Bonifačića Šibenčanina usp. *Almagia R.*, Interno all' opera cartografica di Natale Bonifacio da Sebenico, Archivio storico per la Dalmazia, vol. 14, Roma 1933.
3. Usp. *Matković P.*, Vicko Dimitrija Volčić, Dubrovčanin, kartograf XVI vieka, Rad JAZU, knj. 130, Zagreb 1897.
4. O Klobučariću i njegovu kartografskom radu usp. *Popelka F.*, Die Landesaufnahme Innerosterreichs von Johannes Clobucciarich 1601-1605., Graz 1924. - *Klen D.*, Ivan Klobučarić, slikar i kartograf, Krčki zbornik, sv. 6, Krk, 1975, 75-90. - *Pelozo M.*, Arhitekt i kartograf Ivan Klobučarić, Jadranski zbornik, sv. 9, Pula-Rijeka 1975., 289-294.
5. Usp. *Marković M.*, *Descriptio Croatiae, Zagreb 1993, 184-199.* - *Isti*, Hrvatska na karti Varaždinca Stjepana Glavača iz 1673. godine, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, knj. 2, Zagreb 1988, 369-382. - *Vanino M.*, Stjepan Glavač, auctor prve domaće geografske karte Hrvatske, Kalendar "Napredak" za 1937. godinu, Sarajevo 1936. 75-78-
6. O tom usp. zemljovide Hrvatske 16. i 17. stoljeća u mojoj knjizi *Descriptio Croatiae*, Zagreb 1993.
7. *Marković M.*, Hrvatska na karti Varaždinca Stjepana Glavača iz 1673. godine, op. cit., 372-373.
8. *Vanino M.*, O postanku zemljovida Hrvatske Stjepana Glavača (1673). Bilješke uz dedikaciju, Hrvatski geografski glasnik br. 8-10, Zagreb 1939., 247.
9. *Marković M.*, *Descriptio Croatiae*, op. cit., 184.

10. Prvi je Glavačev zemljovid objavio u naravnoj veličin M. Vanino pod naslovom "Zemljovid Hrvatske iz godine 1673. Izradio ga Stjepan Glavač D.I., Sarajevo 1937". Uz reprodukciju karte priložen je i Glavačev životopis objavljen u kalendaru "Napredak" za 1937. godinu. Drugi put objavljeno je ovo kartografsko djelo nastojanjem pok. akademika M. Maleza. Faksimil ima naslov "Zemljovid Hrvatske iz 1673. godine koji je izradio i izdao varaždinski profesor Stjepan Glavač D. I. doktor slobodnih znanosti i filozofije te profesor matematike" (Tisak "Mladosti", Zagreb 1886.). Taj faksimil objavljen je u nešto većem formatu od veličine izvornika.
11. O tom usp. *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. 15, 16, 17, Zagreb 1884.-1889., 3 vol.

Primljeno: 1998-3-13